

ประวัติความเป็นมาของสามเณรในพระพุทธศาสนา

1. ปฐมสามเณร

การที่เจ้าชายสิทธัตถะ ศากยราชกุมาร เสด็จออกบรรพชา นั้น ได้ยั้งความเศร้าโศกเสียดพระทัย ให้เกิดแก่พระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธบิดาและพระประยูรญาติเป็นอย่างมาก และตลอดเวลาที่เจ้าชายสิทธัตถะ แสวงหาโมกขธรรมนับแต่ทรงบรรพชา จนกระทั่งโคตรัสรู้พระอนุตตร สัมมาสัมโพธิญาณนั้น พระพุทธบิดาได้ทรงห่วงใยและคอยสดับรับฟังข่าวคราวความเคลื่อนไหวของเจ้าชายสิทธัตถะตลอดเวลา และทรงทราบถึงความเป็นไปต่าง ๆ ของพระองค์เป็นอย่างดี จะเห็นได้จากการส่งอำมาตย์ใหญ่ไปทูลเชิญให้พระองค์เสด็จนครกบิลพัสดุ์ เป็นผลให้อำมาตย์เหล่านั้นบวชจนหมดสิ้น ในที่สุดกาฬาศรีอำมาตย์ถูกส่งไปนิมนต์พระองค์ และกาฬาศรีอำมาตย์ก็ได้ถือโอกาสขอพระราชานุญาตบวชในพุทธสำนักด้วย เมื่อได้รับพระราชานุญาตแล้ว กาฬาศรีอำมาตย์ได้เดินทางไปเฝ้าพระพุทธองค์ และขอวชตามความประสงค์ของตน หลังจากนั้นได้ทูลนิมนต์ให้พระองค์เสด็จสู่นครกบิลพัสดุ์เพื่อไปรดพระพุทธบิดาและพระประยูรญาติในรุ่งขึ้นที่ตรัสรู้นั้นเอง ¹

เมื่อเสด็จมาที่นครกบิลพัสดุ์นั้น พระพุทธองค์ได้ประทับ ณ นิโครธาราม ² ซึ่งพระประยูรญาติทั้ง 2 ฝ่าย ได้จัดสร้างถวาย ได้ทรงแสดงธรรมเทศนาโปรดพระพุทธบิดาและพระประยูรญาติให้ทรงเลื่อมใส และได้บรรลุนิพพานตามพื้นฐานอุปนิสัยของแต่ละคน มีศากยราชกุมาร โดมาเฝ้าและทูลขออุปสมบทเป็นจำนวนมาก รวมทั้งพระเทวทัต ซึ่งภายหลังต่อมาได้กลายเป็นผู้สร้างปัญหาให้แก่พระพุทธองค์ และประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจักต้องจารึกชื่อนี้ในฐานะคู่แข่งของพระองค์มาตลอดเวลายาวนานในอดีตชาติ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในวงการนี้ถึงพระพุทธศาสนา ³

1. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธประวัติ 2:- 34
2. มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธัมมปทฺธงคถาย ปฐมโภาโต. หน้า 4
3. เรื่องเดียวกัน หน้า 70 - 74

2. พระองค์ก็ทรงเป็นเด็กมาก่อน เคยได้ศึกษาลัทธิ วิชากรรมมาก ย่อมจะทรงอดทนได้ในความยากง่ายของคำสอนของพระองค์ กับความสามารถทางสติปัญญาของเด็ก เรื่องคอกบัว 4 เหล่าที่ยกขึ้นมาเปรียบกับบุคคลนั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอริยาศัย และสติปัญญาโดยเฉพาะ มิได้เกี่ยวกับฐานะและวัยของผู้ที่จะรับคำสอนเลย

3. พุทธจริยา ที่สามารถจะมองเห็นได้อย่างชัดเจนอีกประการหนึ่งก็คือ การเอาพระทัยใส่กับสามเณรในฐานะญูเยาว ทรงกระทำไปด้วยความละมุนละไม กอปรด้วยพระเมตตาที่สูงส่ง อย่างเช่นในกรณีของวณาสีตีสสามเณร ซึ่งพระอุปัชฌาย์ คือพระสารีบุตร และพระอสีติมหาสาวก พร้อมด้วยภิกษุจำนวนมากไปเยี่ยมสามเณรถึงในป่า นาน ๆ ประชาชนจะได้เห็นพระผู้ใหญ่มาเยี่ยมถึงที่ จึงใคร่มนต์ให้เทศน์โปรด เมื่อพระสารีบุตรให้สามเณรขึ้นเทศน์แทน ชาวบ้านก็เรียนว่า สามเณรกล่าวได้เพียง 2 บท คือ "สุริยา โทถ, ทูชา มุจจถ" ไม่เคยกล่าวคำอื่นเลย แต่เมื่อสามเณรเทศน์จบลง ประชาชนบางพวกก็โคสำเร็จมรรคผล บางพวกกลับโกรธแค้นว่าอยู่ที่นั่นมาตั้งนาน เทศน์ก็ออกไฟเพราะน่าฟัง แต่ไม่เคยเทศน์สักครั้ง ในที่สุดพระพุทธเจ้าต้องเสด็จไปทรงแก้ไขสถานการณ์ ปล่อยโยนชาวบ้านให้สบายใจว่า ที่ได้เห็นพระพุทธเจ้า ได้เห็นพระมหาสาวกก็เพราะบุญคุณของสามเณร ชาวบ้านจึงได้เลิกโกรธ และเลื่อมใสรักใคร่สามเณรอย่างเต็ม หลังจากนั้น พระพุทธองค์ก็ให้สามเณรพาไปเที่ยวธมฺมปฏิบัติประเทศซึ่งชวนธมฺมสัทฺถมฺไม ควฺยพระอริยาศัยที่แสดงออกถึงการให้เกียรติ และยกย่องสามเณรเป็นอย่างยิ่ง

ดังนั้น การที่พระพุทธองค์ตรัสสั่งให้พระสารีบุตรบรรพชาพระราหู่นั้น จึงเท่ากับเป็นการยอมรับในความสามารถของเด็ก เป็นการแผพระมหากรุณาธิคุณแก่บุคคลโดยทั่วไป ใจได้เล็ดลอดขึ้นวาระ

ด้วยพุทธานุญาตเช่นนี้ จึงเกิดมีธรรมเนียมการบรรพชาเป็นสามเณรขึ้นในพระพุทธศาสนา และได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าในภายหลัง วิธีการบรรพชาจะแตกต่างจากเดิมไปบ้างก็เฉพาะในรายละเอียดของพิธีการ เท่านั้น

3. เหตุผลแห่งการบรรพชา

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตให้กุลบุตรผู้มีอายุต่ำกว่า 20 ปี เข้ามาบรรพชาเป็นสามเณรได้นั้น ปรากฏว่า ได้มีกุลบุตรผู้เยาว์เข้ามาขอบรรพชาเป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุผลที่แตกต่างกันไป ซึ่งพอประมวลสรุปได้ ดังต่อไปนี้

1) ความรักและความปรารถนาดีของพ่อแม่ ความรู้สึกพื้นฐานของคนทุกชาติ ทุกภาษาที่ตรงกันอยู่อย่างหนึ่ง นั่นคือความรักลูก พ่อแม่ทุกคนย่อมมีความปรารถนาดีต่อลูก พยายามทุ่มเทความรักความเอาใจใส่กับลูกเป็นสายโลหิต เป็นทายาทที่จะสืบต่อวงศ์ตระกูลของตนต่อไป ในกรณีนี้ พระนางยโสธรา ในฐานะพระมารดาของพระราหุลกุมาร ก็ทรงปรารถนาที่จะให้พระโอรสได้ราชทรัพย์ ทรัพย์สมบัติในส่วนที่เป็นของพระราชาบิดา ในฐานะองค์รัชทายาท จึงได้คร่ำครวญให้พระราหุลราชกุมารไปทูลขอพระราชมารยาจากพระราชาบิดา ในคราวที่เสด็จเยี่ยมนครกบิลพัสดุ์ ซึ่งขณะนั้นพระองค์ทรงเป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าผู้สลกิเลส และสมบัติทั้งหมดแล้ว จึงไม่มีสมบัติอันใดที่จะมอบให้กับพระราหุลราชกุมาร แต่ก็ทรงมีพระเมตตาปรารถนาจะให้พระราหุลกุมารประสบกับความสุข เช่นเดียวกับพระนางยโสธรา จึงได้โปรดให้พระราหุลได้บรรพชาเป็นสามเณรตามที่กล่าวมาแล้ว ¹

การที่พระราหุลราชกุมารได้เข้าบรรพชาเป็นสามเณร คำแรงเพศเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนานั้น เป็นเพราะความรักและปรารถนาดีของแม่ที่อยู่ในฐานะเป็นพ่อ - แม่ เป็นแม่พลัดจึงให้เกิดขึ้นโดยแท้

2) ด้วยอหิชาศึบส่วนตัวเป็นพื้นฐาน มีเด็กเป็นจำนวนมากที่พ่อแม่เคยตั้งใจเอาไว้นั้นแรกๆ "เราจักไม่ทำลายอหิชาศึบของลูก" ² ซึ่งส่วนใหญ่เด็กเหล่านั้นมักจะมีพื้นฐานอุปนิสัยเป็นคนรักความสงบ ไวต่อเหตุการณ์ที่จะบังกาลให้เกิดความสังเวช ความเข้าใจในชีวิต เข้ามามอบบรรพชาเป็นสามเณร

1. วิทยานิพนธ์ หน้า 6

2. ชาตทิวส์โต ปฐุฎาย ปนสฺส "นาทํ มม ปุคฺคสฺส อหฺมณสยํ ภินฺทิสฺสามีติ มาตุ จิตฺตํ อปฺจชฺชิตฺติ. (ฉุมมปทฺตฺตฺถกถา 4 : 34)

ตัวอย่างในกรณีคือ การเข้ามาบรรพชาของสามเณรสังกัจจะ¹ ผู้ซึ่งเกิดความรู้สึกสังเวชสลดใจต่อความเป็นมาในชีวิตของตนเอง เนื่องจากแม่เสียชีวิตในขณะที่ตัวเองยังอยู่ในครรภ์ และถูกนำไปเผาพร้อมกับศพของแม่ เมื่อญาติไปพบเขาในภายหลังจึงได้นำมาเลี้ยง เมื่อโตพอรู้เคียงสา เขาถูกคนที่รักของเขาเลาความหลังอันเศร้าสะเทือนใจ เป็นเชิงล่อเลียนทำให้เกิดความเสียใจ เมื่อเขาถูกถามญาติพี่น้องจนใคร่ทราบความจริงทุกอย่าง ก็เกิดความสลดใจ และขอออกบรรพชาในสำนักของพระสารีบุตร ควบพื้นฐานอภัยทัฬหสูนตัว เขาได้บรรลุประอรหัตตผลในขณะที่กำลังปลงศพนั่นเอง

3) ความผิดเคืองในการดำรงชีพ มีกัลมศอยู่เป็นจำนวนมากในขณะผู้เขามาบรรพชา หรือบวชเป็นสามเณร ด้วยเหตุผลเพียงคิดว่า การบวชเป็นเรื่องสบาย อาศัยอยู่นั้นเป็นอยู่ไม่ตองประกอบอาชีพอะไร ก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสบาย แถมยังมีคนกราบไหว้บูชา มีลาภสักการะโดยไม่ตองแสวงหา

ตัวอย่างของกรณีนี้ ได้แก่ เรื่องภิกษุและสามเณร พอลูกที่ครอบครัวยุ่ประสบเคราะห์กรรมตายควยโรคคอหิวดาค แลพากันหนีมาบวชหวังจะได้อาศัยพระศาสนาเลี้ยงตัวเองและลูกน้อย แต่เมื่อมาบวชแลปรากฏว่าสามเณรลูกชายเล็กเกินไป ไม่สามารถควบคุมอารมณ์ทุกขเวทนา อันเกิดจากความเหนื่อย ความหิวโศ เวลาไปบิณฑบาตรก็จะวิ่งตามภิกษุเป็นพอด คอยร้องขอข้าว ขอขนมไปตลอดทางประชาชนเห็นเขาแลก็พากันตำหนิ แลมยังเหน็บแนมให้อีกว่าพอดเป็นภิกษุ แม็ก็น่าจะเป็นภิกษุณคณใดคนหนึ่งแน่นอน

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องราว จึงเรียกมาตำหนิ แลได้ทรงบัญญัติห้ามภิกษุบรรพชาสามเณรให้แกกัลมศผู้มีอายุต่ำกว่า 15 ปี²

1. มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธมมปทกถาย จอศโต ภาค. หน้า 122

2. สยามรัฐสศ เตบิกฎิ, วินยปิฎก มหาออกสศ ปฐโม ภาค. หน้า 160

4) ความจงใจของพระสาวกบางองค์ เป็นเหตุผลส่วนตัวของพระอริยสาวกบางรูป ซึ่งเคยเกี่ยวข้องกับสามเณรมาตั้งแต่อดีตชาติ ตัวอย่างในกรณีนี้ได้แก่เรื่องราวของสามเณรสมณะ¹ สัทธิวิหาริกของพระอนูรุธเถระ ผู้เป็นพระญาติของพระพุทธเจ้า ภายหลังได้รับเวททักกะวา เป็นยอดของภิกษุในคานทิพย์จักร² พระอนูรุธะทราบวาพระสหายในอดีตชาติของท่านผู้หนึ่งมาเกิดในตระกูลพรหมณ จึงปรารถนาจะทำการสงเคราะห์ และได้ไปจำพรรษาในวัดใกล้กับหมู่บ้านแห่งนั้น จนเป็นที่เจริญศรัทธาแก่โยมทายกผู้เป็นบิดาของเด็กผู้เป็นสหายในอดีตชาติ เมื่อออกพรรษาซึ่งโดยธรรมเนียมจะต้องกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้า โยมจะถวายสิ่งของใด ๆ ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาอย่างไร ท่านก็ปฏิเสธ โดยอ้างว่าไม่มีสามเณรผู้ทำหน้าที่ที่บิณฑการก เมื่อโยมออกปากมอบลูกชายคนโตให้บวช ท่านก็เลื่องเร็วไปจนกระทั่งถึงเด็กคนที่ท่านต้องการจึงรับโดยอาการคะนอง และเมื่อบรรพชาให้แล้ว มีนามว่าสามเณรสมณะ ได้ติดตามพระเถระมาเฝ้าพระพุทธเจ้าในคราวนั้นด้วย

5) ความเพียรพยายามของพระสงฆ์ที่ต้องการจะให้เชิดชูพระศาสนา การเข้ามาบรรพชาของสามเณรในกรณีนี้ มักจะเกิดขึ้นภายหลังพุทธกาล เมื่อมีวิกฤตการณ์บางอย่างเกิดขึ้นเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของพระศาสนา ก็เป็นที่น่าที่ของพระสงฆ์ทั้งหลายที่จะช่วยกันปกป้อง เมื่อไม่สามารถจะทำใ้ใครช่วยตนเองก็จะแสวงหากันค้มาช่วย อย่างเช่นกรณีของสามเณรติสสะ³ บุตรของนางโมคคัลลีย์ พรหมณี ซึ่งพระสงฆ์ต้องพยายามอยู่หลายปี จึงสามารถนำเอาติสสะกุมารเข้ามาบรรพชาได้ ภายหลังต่อมาได้เป็นพระอรหันต์ อุปสมบทเป็นพระภิกษุ มีนามว่าพระโมคคัลลีสัมภเวสีเถระ ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ท่านดำรงตำแหน่ง

1. มหามกุฏราชวิทยาลัย, รวมปตฺถกถาย อรรถโม ภาโค. พิมพ์ครั้งที่ 12 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, 2493) หน้า 86

2. เรื่องเดียวกัน หน้า 93

3. มหามกุฏราชวิทยาลัย, ปรมสันตปาสาทิกา แปล. ภาค 1, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, 2514) หน้า 60

สิ่งขบโมกข์ นำพระอรหันต์ 1,000 องค์ กระทำศกียสังคายนา กำจัดเหล่าเดียรถีย์
 ญปลอมบวชเพื่องทำลายพระศาสนา ชำระพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ และจัดส่งพระธรรม
 พุทธออกประกาศเผยแพร่ออกไปในที่ต่าง ๆ แม้ไปประเทศลังกา และสุวรรณภูมิ ซึ่งได้รับพระ
 พุทธศาสนามาตั้งแต่นั้น จากพระธรรมทูตที่ชื่อ พระโสณเถระ และพระอุตตรเถระ ซึ่ง
 นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีฝ่ายพระพุทธศาสนารูจักกันดี ¹

อนึ่ง ในคราวที่พระเจ้ามิลินท์ กษัตริย์ผู้เป็นทั้งนักรบและนักปราชญ์ ได้ประกาศ
 ทหาทายหาญที่จะมาสนทนาโต้วาทะ ในเชิงศาสนาและปรัชญาต่าง ๆ จนหาเจ้าลัทธิที่สามารถ
 พอดีโต้ตอบสนทนาได้ไม่มี พระสงฆ์ ทั่วประเทศได้ประชุมเพื่หานหาตัวผู้ที่มีความสามารถในการ
 ที่จะทำลายความโอหังของพระเจ้ามิลินท์ โดยมอบให้พระโฆณะ ไปนำเด็กจากตระกูลของ
 พรหมณ์จฉาภิกษุมาให้บรรพชาเป็นสามเณร โดยใช้เวลาถึง 7 ปี 10 เดือน ภายหลังได้อุปสม
 บทและสำเร็จเป็นพระอรหันต์มีนามว่า พระนาคเสนเถระ เรื่องโดยพิศดารของท่านปรากฏ
 อยู่ในบาลีปกรณ์มิลินทปัญหา ซึ่งเป็นบาลีปกรณ์ที่รู้จักกันเป็นอย่างดีในหมู่นักปราชญ์ ²
 ทางพระพุทธศาสนา

6) ควยเหตผลอย่างอื่น สามเณรไม่ปรากฏชื่อ ในเรื่องพระจักขุบาลเถระ ³
 เข้ามารบพชาเป็นสามเณร เพื่อทำหน้าที่งูไม้เท้าของพระเถระ ซึ่งจักขุบาลสนิททั้ง 2
 ข้าง เพราะบำเพ็ญสมณธรรม โดยถือเนสัชชิกธุดงค์ 4 ตลอดไตรมาส โดยความประสงค์ของ
 ชาวบ้านจะให้พาไปเผ่าพระพุทธเจ้า

1. พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ประวัติพุทธศาสนาในสยาม
 พระนคร : โรงพิมพ์มหาสมุทรราชวิทยาลัย, 2522) หน้า 1
2. มหาสมุทรราชวิทยาลัย, มิลินทปัญหา. (กฐาฬิรฤถา และอธิบายท้ายเรื่อง)
3. มหาสมุทรราชวิทยาลัย, ชมพูปทงกถาย ปฐโม ภาค, (พิมพ์ครั้งที่ 21
 พระนคร โรงพิมพ์ มหาสมุทรราชวิทยาลัย, 2514) หน้า 13
4. มหาสมุทรราชวิทยาลัย, วิสุทธิธรรมรคแปล ภาค 1 ตอน 1 พิมพ์ครั้งที่ 3
 (พระนคร : โรงพิมพ์มหาสมุทรราชวิทยาลัย, 2519) หน้า 130

สามเณรเวระตะ น้องชายคนเล็กสุดของพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร ผู้ซึ่งพ่อแม่และบรรดาญาติพี่น้องจับให้แต่งงานตั้งแต่อายุยังน้อย ทั้งนี้คงประสงค์จะให้เพิกเฉยในโลกีย์สุข ไม่น้องอกบวชเหมือนคนอื่น ๆ เนื่องจากในขณะมีการร่อนนำอวยพร ญาติได้อวยพรให้อายุมันขวัญขึ้นเหมือนคนอายุญาติผู้ใหญ่อายุกวารอบปี เวระตะมองดูแล้ว นึกถึงสภาพตัวเองที่จะต้องแก่งอม เชนหญิงชราตามคำอวยพรของญาติแล้วเกิดความสลัดใจ เมื่อนายคณธรรวาสวิสัย และในที่สุดก็หาอุบายหลบหนีการแต่งงานนั้นไปบรรพชาเป็นสามเณร ภายหลังต่อมาเมื่ออุปสมบทแล้วมีชื่อว่า พระเวระศทิวณิยะ เป็นหนึ่งในจำนวนอสีติมหาสาวก ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้า เป็นยอดเยี่ยมกว่าภิกษุทั้งหลายในการยินดีอยู่¹

4. ความสัมพันธ์กับพุทธบริษัท พุทธบริษัท หมายถึงบุคคลที่ประกาศตนนับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งจำแนกตามฐานะและเพศออกเป็น 4 เหล่า คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงความสำคัญของพุทธบริษัท 4 เหล่าแก่พระอานันทว่า ศาสนาคือพระธรรมวินัยของพระองค์จะดำรงอยู่ได้ต่อไป หรือเสื่อมโทรมลงขึ้นอยู่กับบริษัททั้ง 4 เหล่านี้เท่านั้น²

การที่สามเณรซึ่งเป็นนักบวช เช่นเดียวกับพระภิกษุมีอายุและลักษณะที่น้อยกว่าพระภิกษุ มิได้นับรวมอยู่ในพุทธบริษัททั้ง 4 เหล่า ผู้วิจัยคิดว่า การบรรพชาเป็นบุพพประโยค เป็นเบื้องต้นของการอุปสมบท และอนุญาตให้เฉพาะกุลบุตรที่ยังเป็นเด็กอายุไม่ครบ 20 ปี ซึ่งถือว่าเป็นเด็ก ยังคงได้รับผิดชอบตัวเองไม่ได้ กฎหมายไทยถือว่า ยังไม่บรรลุนิติภาวะ³ อนึ่งความเป็นเด็กนั้นมีช่วงเวลาไม่มาก ความเป็นสามเณรมีเวลาสั้นสุดลงในขณะที่สามเณรนั้นเติบโตเป็นผู้ใหญ่พอดี

1. มหาหมฏฐราชวิทยาลัย. สัมมปัทฐกถา แปล เล่ม 4 พิมพ์ครั้งที่ 5 (พระนคร : โรงพิมพ์มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, 2498) หน้า 119 - 123
2. มหาหมฏฐราชวิทยาลัย พุทธประวัติ. เล่ม 3 พิมพ์ครั้งที่ 40 (พระนคร : โรงพิมพ์มหาหมฏฐราชวิทยาลัย 2522) หน้า 24
3. สำนักพิมพ์นิติศึกษา, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์. (มาตรา 19)

ข้อยืนยันอีกประการหนึ่ง ในประเด็นที่ว่า สามเณรเป็นบุพพประโยคของภิกษุ ก็คือ การอุปสมบทเป็นพระภิกษุในปัจจุบันนี้ จะคงผ่านขั้นตอนการบรรพชาเป็นสามเณรเสียก่อนเสมอ¹ ถึงแม้อสามเณรจะไม่ถูกจัดให้เป็นองค์หนึ่งของพุทธบริษัท แต่สามเณรมีส่วนเกี่ยวข้องกับ ผูกพันในความเลื่อมใสความเจริญของพระศาสนา รวมไปถึงบริษัททุกเหล่าอเนกตลอดเวลา การนำเอา บทบาทของสามเณรในส่วนที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพุทธบริษัทมาแสดงไว้ จะทำให้สามารถมองเห็น ภาวะความเป็นอยู่ และฐานะของสามเณร ในสังคมชาวพุทธทั้งในอดีตและปัจจุบันได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

1) ความสัมพันธ์กับภิกษุบริษัท บุคคลที่เรียกว่าภิกษุนั้น คือผู้ที่ได้รับการอุปสมบทใน พระพุทธศาสนาด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างไม่เหมือนกัน เช่น เอหิภิกขุอุปสมบท ศีลธมฺมนุปสมบท ญัตติจตุตถกรรมวาจาอุปสมบท เป็นต้น เรียกโดยโวหารว่า อุปสัมบัน คืออุปสมบทแล้ว อุปสัมบัน คือผู้ที่อุปสมบทเป็นภิกษุแล้วนั้น แม้จะแตกต่างกันโดยอายุ พรรษา แต่ก็ถือว่า มีศีลสามัญญคาของ กันและกัน คือเป็นผู้เสมอกันโดยศีล มีศีลสิกขาบท 227² สิกขาบทเท่าเทียมกัน มีสิทธิในการเข้า ร่วมรับนิคฺชอมในการกิจของสงฆ์ที่เรียกว่า สังฆกรรม ตลอดจนพิธีกรรมต่าง ๆ ตามหน้าที่สามารถ รับผิดชอบได้เท่าเทียมกัน หรืออนอบนพินังที่อนเสมอกันได้โดยปราศจากข้อรังเกียจใด ๆ

ส่วนสามเณรนั้น มีศีลเพียง 10 ข้อ ไม่จัดว่าเป็นศีลสามัญญคาเดียวกับพระภิกษุ มีฐานะ ในหมู่สงฆ์เป็นเพียงอนุอุปสัมบัน คือยังไม่ผ่านการอุปสมบท จะอยู่โดยลำพังตนเองก็ไม่ได้ ต้อง อยู่ในความปกครองดูแลของภิกษุผู้เป็นอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ในฐานะผู้อาศัย รั้งไว้ หรืออุปัชฌาย์ เรียกโดยโวหารว่า กัปปิการก

1. สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมูข เล่ม 3 พิมพ์ครั้งที่ 19 (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2521) หน้า 105

2. พระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาท พิมพ์ครั้งที่ 69 (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2520) หน้า 1 - 27

ปรากฏในทั้งหลายแห่ง พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุรับเอาสามเณรไว้เป็นผู้
คอยรับใช้ส่วนตัวไม่เกิน 1 รูป ทั้งยังจะคงให้ความคุ้มครองดูแล ให้การศึกษาอบรมเป็น
อย่างดี กรณีภิกษุผู้พักคิยลงโทษเข็มนคี แมกระทั่งขับไล ห้ามอาวาส ถักบริเวณสามเณรใน
ความดูแลของภิกษุอื่น เป็นการละเมิดสิทธิของผู้อื่น ทำให้เกิดความเคียดรอนกันทั่ว จนพระ
พุทธเจ้าทรงทรงบัญญัติห้ามภิกษุมีหลงโทษแก่สามเณรในความปกครองดูแลของภิกษุรูปอื่นโดย
มิได้รับอนุญาตจากอธิบดีอาจารย์ของสามเณรนั้นก่อน¹

ในคราวที่ตระกูลอุปัฏฐากของพระสารีบุตรส่งเด็กมาให้บรรพชาเป็นสามเณรอยู่
ในความดูแลให้การศึกษาอบรมของท่าน แต่ท่านก็ขัดข้องเนื่องจากทรงห้ามมิให้สามเณรไว้ใน
ความดูแลได้เกินกว่า 1 รูป และเมื่อพระสารีบุตรมีอาหุลสามเณรอยู่ในความปกครองของท่าน
ของท่านอยู่แล้ว จึงไม่อาจจะรับสามเณรอื่นไว้ในปกครองของท่านอีก แต่โดยเหตุที่ท่านเป็น
ผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นพระสาวกที่มีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณสูง² ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีใน
หมู่มหาชนทั่วไป ท่านก็นำความขึ้นกราบทูลพระพุทธเจ้า เมื่อทรงพิจารณาแล้วจึงได้โปรด
อนุญาตห้ามกลางสังฆสันนิบาตว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้ฉลาดผู้มีความสามารถ
รับเอาสามเณรไว้เป็นอุปัฏฐากได้ 2 รูป หรือถ้าหากภิกษุใดมีความสามารถที่จะอบรมสั่งสอน
ได้จำนวนเท่าใด ก็จงรับไว้เถิด³ 005938

นอกเหนือไปจากการรับใช้ใกล้ชิด อย่างศิษย์อย่างอาจารย์ซึ่ง เป็นความผูกพันกัน
โดยหน้าที่แล้ว ยังปรากฏว่ามีอยู่บ่อยครั้งที่สามเณรถูกรังแกจากภิกษุปลุ่รณ เช่นในกรณีของ
สามเณรสมณะ หรือสามเณรอื่น ๆ โดยการกระทำของภิกษุผู้พักคิย จนเป็นเหตุให้พระพุท
เจ้าต้องหาวิธีประกาศเกียรติคุณให้ปรากฏในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ หรือทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อ
คุ้มครองสามเณรให้พ้นจากความลำบาก

-
1. สยามรัฐสส เติปฎิกิ, วินยปิฎก มหาทศสส ปจโม ภาค, ชำระครั้งที่ 2
(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2470) หน้า 172
 2. เรื่องเดียวกัน หน้า 102
 3. เรื่องเดียวกัน หน้า 161

กรณีศึกษา 30 รูป ไปทูลลาพระพุทธเจ้าเพื่อไปบำเพ็ญสมณธรรมในป่า พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ไปลาพระสารีบุตรก่อน ก่อนที่จะไป และเมื่อไปลาพระสารีบุตร ท่านได้แนะนำให้พาสังกิจสามเณรไปด้วย ซึ่งแรกที่เคี้ยวคางก็ปฏิเสธเพราะเกรงว่าสามเณรจะทำให้เกิดความกังวล ต่อเมื่อพระสารีบุตรได้แจ้งให้ทราบถึงพุทธประสงค์ที่ต้องการให้ภิกษุพาสามเณรไปด้วย จึงตรัสสั่งให้มาลาทานภิกษุเหล่านั้น จึงได้ตอบตกลง และเมื่อไปอยู่ป่าเขาจริง ๆ ได้เกิดเหตุการณ์ร้ายแรง โจรจับภิกษุเพื่อนำไปประหารชีวิตสังเวทเวทาคตามลัทธิโจรสามเณรสังกิจจะต้องขออาสาละชีวิตของตนเองเพื่อปกป้องภิกษุ และในที่สุดสามารถทำให้โจรทั้งหมดเลื่อมใส ขอมวางอาวุธ ขอบรพชา ซึ่งสามเณรก็ได้จัดการให้บรรพชาคามความประสงค์¹

2) ความสัมพันธ์กับภิกษุณีบริษัท หลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสามเณรกับภิกษุณีมีน้อยมาก ทั้งนี้ จากเหตุผลที่ประมวลได้ คือ

- (1) เพื่อป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้นกับภิกษุณี จึงห้ามการเกี่ยวข้องกับสามเณรในทุกวิถีทาง
- (2) สิกขาบทอันเป็นครุภามิตีของภิกษุณีนั้น มักจะเป็นความเสียในเรื่องเพศ ในการบัญญัติสิกขาบท ทรงใช้คำว่า "บุรุษเพศ" สามเณรจึงอยู่ในชาย "ต้องห้าม" ไปด้วย²
- (3) ที่อยู่ของภิกษุณี ถูกแยกเอาไวคางหากเป็นสัดส่วนไม่ปะปนกัน
- (4) ผู้ทำหน้าที่ "กัปปิยการก" สำหรับภิกษุณี ก็มีสามเณร เป็นผู้ถวายความสะดวกอยู่แล้ว สามเณรจึงไม่มีหน้าที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับ

1. มหามกุฏราชวิทยาลัย, รวมบทกถาถนายน จตุตถุ โภโก, เล่ม 4 พิมพ์ครั้งที่ 14 (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2496) หน้า 123 - 133

2. เสมอ บุญมา, "ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา" วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521

อย่างไรก็ตาม ได้มีขบวนการเคลื่อนไหวของสามเณร ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภิกษุณี เอาไว้ในองค์แห่งนาสนะ คนเร่ร่อนมาจากสามเณรก็ฉกฉวย สิทธิวิหาริกของพระอุปสมบทชั้น ภิกษุณี¹ กับชกกล่าวหาภิกษุและสามเณรสองพ่อลูก ที่เป็นต้นเหตุให้ทราบบัญญัติห้ามบรรพชาเด็ก ที่อายุต่ำกว่า 15 ปี เป็นสามเณร ซึ่งต่อมาภายหลังทรงยกเลิกไป² ชกกล่าวหาที่ว่าก็คือ สามเณรเล็กคนทีวานั้น น่าจะเป็นลูกของภิกษุณีรูปใดรูปหนึ่งเป็นแน่³ นอกจากที่กล่าวนี้ก็ไม่ปรากฏในที่ใดอีกเลย

(3) - (4) ความสัมพันธ์กับอุบาสก อุบาสิกา ถ้าจะว่ากันไปแล้ว จะเป็นได้ว่า สามเณรนั้นอยู่ในฐานะที่สูงกว่าอุบาสกและอุบาสิกา ทั้งโดยศีลสิกขาบทและบรรพชิตเพศ จึง มักจะได้รับการยกย่องนับถือจากอุบาสกและอุบาสิกา เช่นเดียวกับพระภิกษุ แต่มีข้อแตกต่างที่จะ พึงเห็นได้ชัดคืออย่างหนึ่งก็คือ ความเบาวร้ายของสามเณรมักมีส่วนทำให้อุบาสกอุบาสิการักใคร่ เียดูเหมือนเป็นลูกเป็นหลาน นับเป็นความเคารพนับถือที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่ง เมตตาธรรม ซึ่งจะทำให้เกิดความรักสามัคคีกลมใสบางแรงกล้าในเวลาต่อมา เช่น บัณฑิตสามเณร วานวาสีคิสสามเณร ทำให้บรรพชาชาติพี่น้องของตน และประชาชนทั่วไปเกิดความรักใคร่เอ็นดู พร้อมที่จะทำบุญตักบาตร แม้กระทั่งรักษาศีล และฟังเทศน์ ในฐานะพุทธศาสนิกชนที่ศรัทธาไป.

-
1. สยามภฏฐสฺส เถปิฏกั, วินยปิฎก มหาวคคฺคสฺส ปฐม ภาค, ชำระครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2470) หน้า 161
 2. เรื่องเดียวกัน หน้า 160
 3. วิทยานิพนธ์ หน้า 10